

РОБОТА ЗАДЛЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

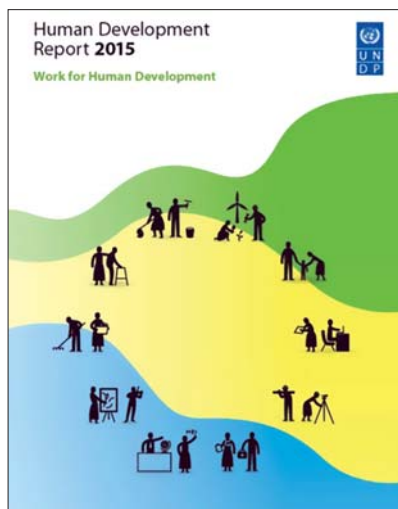
Презентація доповіді Програми розвитку ООН з людського розвитку за 2015 рік

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України провели відкриту презентацію доповіді про людський розвиток за 2015 рік, на якій представили основну тему – робота задля людського розвитку, навели ключові висновки і рекомендації та окреслили нові виклики.

17 грудня 2015 р. у приміщенні Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України відбулася презентація доповіді Програми розвитку ООН (ПРООН) з людського розвитку за 2015 рік. Доповідь про людський розвиток — провідна глобальна щорічна публікація ПРООН, що видається з 1990 р. і містить незалежний, емпірично обґрунтований аналіз основних питань, тенденцій та політики у сфері розвитку. Крім того, в ній наводиться індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI), за яким 188 країн і територій розподіляються в порядку їх досягнень у цій сфері.

У доповіді за 2015 р. «Робота задля людського розвитку», представлений 14 грудня в Аддис-Абебі, основний акцент, як впливає з назви, було зроблено на важливості роботи для забезпечення сталого людського розвитку. Причому з точки зору людського розвитку поняття *робота* є набагато ширшим, ніж поняття *робочі місця* чи *зайнятість*. Воно охоплює багато інших видів праці, таких як робота з догляду, піклування, добровільна, громадська, волонтерська, творча робота. Якщо робота має позитивний характер, вона надає не лише матеріальні блага, а й сприяє об'єднанню людей, їх соціальної згуртованості, набуттю ними нових знань, зменшує нерівність у суспільстві, підсилює в людині почуття гідності. У доповіді міститься заклик до всіх країн світу враховувати у своїй соціально-економічній політиці нові реалії на ринку праці, зумовлені глобалізацією та цифровою революцією.

Зі вступним словом до учасників засідання звернувся директор представництва ПРООН в Україні Янтомас Хімстра. Він

Виступ директора представництва ПРООН в Україні Янтomas Хімстри

підкреслив, що минуло вже 25 років від часу представлення першої доповіді про людський розвиток, що започаткувало новий підхід для просування ідеї добробуту людини. Розвиток людського потенціалу має на меті збільшення багатства людського життя, а не просто багатства країни, в якій ці люди живуть. За останні чверть століття вдалося значно зменшити кількість людей, що проживають в умовах низького рівня людського розвитку, і тепер, щоб закріпити цей прогрес, необхідно зосередити увагу на питаннях праці.

Пан Янтomas Хімстра зауважив, що роботи попереду ще багато. Він навів деякі цифри з цюгорічного звіту ПРООН. У світі лише 27% населення охоплено всебічним соціальним захистом. Посилюється нерівність багатих і бідних верств населення: у 2014 р. 1% жителів планети володіли 48% світового багатства, а у 2016 р. цей показник, за прогнозами, сягне більш як 50%. Один мільярд осіб зайняті в первинних галузях економіки, таких як сільське господарство, рибальство, лісове господарство, і живуть на межі бідності. Загалом у світі жінки заробляють на 24% менше, ніж чоловіки, значною мірою через їх домінування у сфері неоплачуваної роботи. Отже, на сьогодні посилення людського розвитку у світі за допомогою роботи потребує політичного втручання. Якщо не вжити відповідних заходів, суспільство та економіка не отримають бажаного результату.

Віце-президент НАН України академік НАН України Сергій Іванович Пирожков наголосив на фундаментальному значенні доповіді з людського розвитку ПРООН для формування погляду на сучасний світ, розвиток людського потенціалу, подальший технічний та соціальний прогрес. Для України зараз це особливо важливо, оскільки, розробляючи стратегії розвитку країни та впроваджуючи реформи в різних галузях суспільно-економічного життя, ми передусім маємо створити умови для того, щоб кожна людина могла реалізувати свій творчий потенціал і тим самим забезпечити собі комфортні умови життя. Саме це і є необхідною передумовою для соціально-економічного розвитку держави. С.І. Пирожков також висловив надію, що тісна і плідна співпраця, яка вже давно склалася між представництвом ПРООН в Україні та установами НАН України, допоможе не на словах, а на ділі впровадити в національні стратегії принципи сталого людського розвитку.

Радник з питань демократичного врядування ПРООН в Україні Маркус Бранд сформулював основні висновки, що впливають з Доповіді про людський розвиток 2015 р.

1. Робота тісно пов'язана з розвитком людського потенціалу, але нинішня концепція робочих місць не охоплює багатьох видів роботи, важливих для людського розвитку. Сучасні реалії світу створюють як нові можливості (інновації, підприємництво, передові технології), так і нові ризики (вилучення некваліфікованих працівників, скорочення робочих місць).

Основні факти:

- з 7,3 млрд населення світу тільки 3,2 млрд офіційно працюють;
- на сьогодні у світі налічується 836 млн осіб, що живуть у крайній бідності (для порівняння: у 1990 р. — 1,9 млрд), 795 млн людей страждають від хронічного недоїдання;
- примусовою працею зайнято 21 млн осіб, з яких 22% зазнавали сексуальної експлуатації;
- за 2000—2012 рр. кількість неповнолітніх працівників зменшилася на третину, але нині у світі залишається 168 млн працюючих неповнолітніх;
- понад 0,5 млрд сімейних ферм виробляють 80% світового обсягу продовольства;

- 204 млн осіб є безробітними, зокрема 74 млн молодих людей;
- більше ніж 970 млн осіб у світі займаються добровільною роботою.

2. Підвищення рівня людського розвитку потребує політичного втручання. З 1990 р. у світі спостерігається масштабний прогрес у поліпшенні життя людей, покращенні стану їхнього здоров'я, підвищенні рівня освіти, скороченні крайньої бідності. За цей час майже 2 млрд людей з низьких рівнів людського розвитку піднялися на більш високі. Проте навіть ті, хто зміг вибратися зі злиднів, залишаються надзвичайно вразливими до економічних спадів. Одним із критично важливих чинників закріплення досягнень у сфері людського розвитку є робота. Цей аспект має колосальні соціальні, економічні та культурні наслідки. У Порядку денному на період до 2030 р. глобальною метою визнано сприяння стабільній, всеохоплюючій, гідній праці для всіх.

Основні факти:

- понад 1,5 млрд людей працюють в умовах нестабільної зайнятості, у країнах з низьким рівнем людського розвитку на нестабільну зайнятість припадає 80 %;
- 830 млн працюючих досі живуть менш ніж на \$2 на добу;
- з 2002 р. сфера послуг стала провідним сектором зайнятості у світі, у 2013 р. на неї припадало 46 % усіх робочих місць;
- 80 % населення світу належить лише 6 % усього багатства, тоді як 1 % володіє 48 % світового багатства, і, за прогнозами, нерівність доходів посилюватиметься.

3. Робота має сприяти сталості з розширенням можливостей як нинішнього, так і майбутнього поколінь. Підхід до користування природними ресурсами за принципом «звичайного ходу діяльності» наражає на небезпеку прийдешні покоління. Глобальні заходи з розвитку на основі низького рівня викидів і стійкості до змін клімату є критично важливими для розширення можливостей гідної праці. Це потребує політики, спрямованої на створення нових робочих місць, змінення деяких видів діяльності, а в окремих випадках і їх ліквідацію, але з гарантією відповідного соціального захисту. У доповіді рекомендовано інвестувати

Виступ віце-президента НАН України академіка НАН України Сергія Івановича Пирожкова

кошти в підготовку кваліфікованих кадрів, що може забезпечити впровадження ефективних та екологічно чистих технологій і водночас гарантувати сталий характер роботи.

Основні факти:

- 1 млрд людей зайняті в первинних галузях економіки (сільське господарство, рибальство, лісове господарство), більша частина з них живе на \$1,25 на добу, на цей сектор припадає значна частка викидів парникових газів і знищення лісів;
- у 2014 р. у відновлюваній енергетиці прямо і опосередковано було зайнято 7,7 млн осіб, у галузі великої гідроенергетики — ще 1,5 млн чол.;
- для досягнення Цілей сталого розвитку знадобиться ще 45 млн медичних працівників, у 2030 р. їх загальна чисельність має зрости до 79 млн.

4. У сфері праці жінки перебувають у несприятливому становищі. У сфері оплачуваної роботи жінки становлять меншу частку робочої сили, їхня зайнятість, як правило, менш стабільна, вони недостатньо представлені у вищому керівництві. У сфері неоплачуваної роботи на жінок, навпаки, припадає більша частка тягаря з догляду за дітьми, літніми людьми, інвалідами, що обмежує їхній вибір, вільний час та доступ до соціальних пенсій. Суспільством потрібно підготуватися до загального старіння населення, що може спричинити посилення тиску на ресурси домогосподарств, виробити відповідну політику, провести інституційні зміни, забезпечити справедливий доступ до догляду. Прогрес людства прискорюватиметь-

Виступ радника з питань демократичного врядування ПРООН в Україні Маркуса Бранда

ся, якщо робота буде доступною для всіх людей, зокрема для молоді, меншин і корінного населення, осіб з обмеженими можливостями тощо. Доповідь містить заклик до зменшення тягаря неоплачуваної роботи для жінок та розширення їх можливостей щодо оплачуваної роботи. Досягти цього можна завдяки зрівнянню в оплаті праці, запровадженню гнучких графіків роботи, введенню батьківських відпусток та іншим заходам.

Основні факти:

- частка чоловіків у оплачуваній роботі майже вдвічі більша від частки жінок (38 проти 21 %);
- жінки виконують утричі більше неоплачуваної роботи, ніж чоловіки (31 проти 10 %);
- 50 % зайнятих жінок працюють в умовах нестабільної зайнятості;
- у країнах Африки на південь від Сахари річні економічні втрати через гендерні розриви у реальній праці оцінюють у \$60 млрд;
- жінки обіймають лише 22 % вищих керівних посад у бізнесі, у третині підприємств жінок на таких посадах взагалі немає;
- жінки недостатньо представлені у сфері науки і техніки, інженерній справі та математиці.

5. Цифрова революція і глобалізація можуть збільшити не лише багатство економіки, а й багатство людського життя. Глобалізація і цифрова революція відкривають нові можливості (тим, хто має доступ до технологій та інтернету, доступні більші можливості і щодо вибору роботи, і щодо способу її виконання), однак при цьому спричиняють і нові ризики (дедалі більше робочих місць стають неста-

більними, з неповною і короткостроковою зайнятістю, без контракту). Цифрові технології на глобальних ринках поєднують виробників зі споживачами, розширюють доступ до товарів, послуг, фінансів, технологій, ідей. Важливу роль відіграє навчання протягом усього життя, оскільки навички швидко застарівають. У доповіді є рекомендації щодо ініціатив, які заохочують рівний доступ до нових технологій і допомагають людям набувати потрібних навичок.

Основні факти:

- сьогодні у світі налічується понад 7 млрд абонентів мобільного зв'язку, 2,3 млрд осіб користуються смартфонами, близько 3,2 млрд мають доступ до інтернету;
- проте спостерігається нерівномірність доступу до інформаційних комп'ютерних технологій: у розвинених країнах 81 % домогосподарств мають доступ до інтернету, тоді як у країнах, що розвиваються, — 34 %, у найменш розвинених регіонах — лише 7%;
- потоки наукомістких товарів зростають у 1,3 раза швидше, ніж потоки трудомістких товарів;
- обсяг світової торгівлі товарами та послугами за останнє десятиліття майже подвоївся — з \$13 трлн у 2005 р. до \$24 трлн у 2014 р.;
- доступ до інтернету на рівні, який є нині в розвинених країнах, дав би змогу створити 149 млн нових робочих місць у світі;
- загалом у світі 26 % зайнятих осіб мають постійний контракт, 13 % — тимчасовий, а 61 % — взагалі працюють без контракту.

6. Суспільства в змозі перетворити виклики, зумовлені змінами на світовому ринку праці, на можливості, які посилять людський розвиток. Для цього потрібна відповідна державна політика, національні та глобальні стратегії, спрямовані на збільшення кількості робочих місць, забезпечення гідної заробітної плати, захист безпеки та прав працівників, гарантування всім рівних можливостей, спільного процвітання та прискореного людського розвитку. За будь-яких умов бездіяльність у цьому плані є недоречною. У доповіді пропонується віддавати пріоритет споживанню та інвестиціям з дотриманням морально-етичних норм, розвивати систему підвищення кваліфікації, заохочувати працівників до креативності, запозятливості, набуття навичок самостійного

розв'язання проблем. Крім того, у доповіді наведено програму дій — новий соціальний договір, глобальна угода, програма гідної праці — з тим, щоб головною метою роботи був добробут людини.

В основі статистичних додатків доповіді ПРООН лежить *індекс людського розвитку* (ІЛР) — підсумкова міра для оцінювання довготривалого прогресу за трьома основними вимірами: довге та здорове життя (вимірюється очікуваною тривалістю життя), доступ до знань (вимірюється середньою тривалістю освіти дорослих та очікуваною тривалістю навчання дітей шкільного віку) та гідний рівень життя (вимірюється валовим національним доходом на душу населення у доларах США за ПКС). У цьогорічній доповіді використано величини ІЛР, розраховані за даними 2014 р. для 188 країн світу.

Отже, перше місце у рейтингу за індексом людського розвитку посіла Норвегія. До десятки лідерів увійшли також Австралія, Швейцарія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Ірландія, США, Канада і Нова Зеландія. Перші 50 місць рейтингу — це категорія країн з дуже високим рівнем ІЛР (*група I*). З країн колишнього СРСР до цієї групи потрапили лише країни Балтії: Естонія — 30-те місце, Литва — 37-ме, Латвія — 46-те. До категорії країн з високим рівнем ІЛР (*група II*) входять країни, що посіли місця з 50-го по 105-те. У цій категорії Росія і Білорусь поділили 50-ту позицію, Казахстан має 56-те місце, Грузія — 76-те, Азербайджан — 78-ме, Україна — 81-ше, Вірменія — 85-те. До третьої категорії — країн із середнім рівнем ІЛР (*група III*) з країн колишнього СРСР увійшли Молдова — 107-ме місце, Туркменістан — 109-те, Узбекистан — 114-те, Киргизстан — 120-те і Таджикистан — 129-те. Замикає рейтинг категорія країн з найнижчим рівнем розвитку, ці країни розташовані переважно в Африці на південь від Сахари.

У цьому рейтингу Україна входить до країн групи II, посідаючи 81-ше місце і маючи ІЛР 0,747. Однак скорегований ІЛР з урахуванням нерівності для України становить 0,689, тобто

Виступ директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України академіка НАН України Елли Марленівни Лібанової

7,8% ми втрачаємо через нерівність у розподіленні показників вимірювання.

Виступ директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України академіка НАН України Елли Марленівни Лібанової був присвячений стану людського розвитку в Україні. Значення індексу людського розвитку за 2014 р. на рівні 0,747 дозволило Україні піднятися на дві позиції порівняно з минулим роком (з 83-го на 81-ше місце). У 1990 р. цей показник дорівнював 0,705, тобто за 25 років він зріс в Україні на 0,042, або на 6%. Проте за цей період країни I групи збільшили ІЛР у середньому на 0,083, тобто вдвічі більше, ніж Україна; країни II групи — на 0,128, тобто втричі більше, ніж Україна, а загалом у світі ІЛР зріс на 0,122. Тому не слід дуже радіти нашим результатам — Україна просувається цим шляхом, але порівняно з іншими державами прогрес відбувається дуже повільно.

На думку Е.М. Лібанової, найважливішим складником ІЛР є середня очікувана тривалість життя при народженні. Україна за цим показником (71 рік) посідає 133-те місце. Вище розмістилися всі країни I групи, 47 країн II групи і навіть 12 країн III групи. Серед країн, які за рейтингом ІЛР посідають вищі за Україну місця, середня очікувана тривалість життя нижча лише в Росії (70,1 року), Казахстані (69,4 року), Тринідаді і Тобаго (70,4 року) та Азербайджані (70,8 року).

Середній показник очікуваної тривалості життя для країн II групи в цілому становить 75,1 року, для країн Європи і Центральної Азії — 72,3 року, середній показник по світу — 71,5 року, тобто всі вони вищі, ніж в Україні.

Якщо порівняти тривалість життя в Україні і в Польщі, то в 1991 р. різниця між країнами була для чоловіків — 1,6 року, для жінок — 1,2 року. У 2014 р. ця різниця становила вже 7,5 і 5,2 року відповідно. З кожної тисячі 40-літніх чоловіків в Україні до 60 років не доживає 241 особа, у Польщі — 154, у Швейцарії — 55.

Традиційно Україна має досить високі позиції за рівнем освіти населення, проте в останні роки прогрес уповільнився. Так, очікувана тривалість навчання в 2014 р. в Україні становила 15,1 року, що виводить нашу країну на 45-те місце. Вище — 38 країн I групи і 6 країн II групи (наприклад, Білорусь — 15,7 року). У світі загалом цей показник дорівнює 12,2 року. За часткою населення з як мінімум середньою освітою (93,6%) Україна посіла 22-гу позицію. Важливим індикатором доступності якісної освіти є співвідношення учнів і вчителів. В Україні цей показник становить 16, у країнах I групи — 14, у світі загалом — 25.

Ситуація з економічною складовою людського розвитку в Україні є надзвичайно складною — 104-те місце у світі за рівнем валового національного доходу на душу населення (\$8 178). Вище розташовані всі країни I групи (наприклад, у Польщі — \$23 177), 46 країн II групи (Білорусь — \$16 676, Туреччина — \$18 677), 8 країн III групи. Середній показник ВНД на душу населення для країн II групи становить \$13 961, для світу загалом — \$14 301.

Окрему увагу Е.М. Лібанова приділила основним проблемам українського ринку праці. Це, по-перше, низькі рівні економічної активності (59,4%) та зайнятості (54,7%), спричинені економічною кризою, високим рівнем тінізації економіки, низьким пенсійним віком. По-друге, надто висока зайнятість у сільсько-

му господарстві (17,2%), зумовлена браком у сільській місцевості робочих місць в інших галузях економіки та жорсткою локалізацією ринків праці. По-третє, низька ефективність праці через відсутність сучасних технологій та погану мотивацію працівників. По-четверте, низькі заробітки, які не дають змоги викоринити бідність серед працюючих.

Що ж має здійснити Україна, орієнтуючись на головний заклик доповіді — робота задля людського розвитку?

1. Забезпечити чіткий і зрозумілий зв'язок між ефективністю праці і винагородою, привести у відповідність рівні оплати і продуктивності праці.

2. Максимально реалізувати основну конкурентну перевагу України — наявність освіченої робочої сили.

3. Запровадити вагому практичну складову у підготовці робочої сили за всіма спеціальностями і кваліфікаціями, дуальну систему в шкільній освіті.

4. Забезпечити чіткий зв'язок між заробітною платою та соціальними трансфертами. Запровадити систему податків, яка сприяла б зменшенню нерівності населення.

Підбиваючи підсумки, Е.М. Лібанова зазначила, що економічні, політичні, демографічні та інші кризи будуть завжди, за будь-якої політики, але держава має бути готовою до них, має навчитися витримувати всі негаразди і долати негативні наслідки. Необхідним чинником є формування соціальної відповідальності влади, бізнесу і населення, їхньої готовності та бажання обирати свій шлях і відповідати за цей вибір. Це передбачає побудову довго- та середньострокових стратегій розвитку з урахуванням ризиків, децентралізацію влади та розбудову громадянського суспільства, використання синергетичного ефекту, пріоритет інвестування в освіту, науку, культуру, медицину.

За матеріалами презентації підготувала О.О. МЕЛЕЖИК